

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Leiden omstreeks 1500

Damen, M.J.M.; Lammertse F., Giltaij J.

Citation

Damen, M. J. M. (2008). Leiden omstreeks 1500. In G. J. Lammertse F. (Ed.), *Vroege Hollanders. Schilderkunst van de late Middeleeuwen* (pp. 210-212). Rotterdam: Museum Boijmans van Beuningen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18180>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18180>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Leiden omstreeks 1500

Leiden telde rond het jaar 1500 ruim 14.000 inwoners en was daarmee de grootste stad van Holland.¹ In de tweede helft van de vijftiende eeuw was de stad onstuimig gegroeid; de bevolking was zelfs meer dan verdubbeld. Het territorium was in de veertiende eeuw al voldoende uitgebreid om deze groei op te vangen. Het oudste stedelijk gebied bevond zich aan de zuidoever van de Rijn. Daar kwam vanaf de elfde eeuw parallel aan de Rijn bebouwing aan de dijkweg – later de belangrijkste straat van de stad, de Breestraat. De graaf van Holland, die in deze omgeving een huis en een gevangenis (Gravensteen) bezat, heeft een belangrijke stimulans gegeven aan de vroege stedelijke ontwikkeling.² Sinds het begin van de dertiende eeuw was ook de Burcht grafelijk bezit. Dit mottekasteel, een versterkt huis op een kunstmatige heuvel, lag zeer strategisch op het punt waar de beide armen van de Rijn samenkwamen. De Burcht was sinds 1340 in handen van de adellijke familie Van Wassenaar. De burggraaf bekleedde tot 1420 een speciale positie, omdat hij het recht had om de schout aan te stellen en jaarlijks (op 25 juli) de acht schepenen te benoemen. Hij had daarom directe invloed op het dagelijks bestuur en de rechtsuitoefening in de stad. Rond 1500 was dat niet meer het geval, ook al speelde de toenmalige burggraaf, Jan II van Wassenaar, lokaal en landelijk nog steeds een belangrijke politieke rol.³

Aan het einde van de vijftiende eeuw leefde bijna de helft van de Leidse bevolking op of zelfs onder de armoedegrens, terwijl de rijkste duizend personen (de zogenoemde rijkdom) een vermogen bezaten van meer dan 1000 pond. Het meeste geld werd verdiend in de lakennijverheid. Het Leidse laken werd gefabriceerd met Engelse wol, die kwalitatief zeer goed en relatief goedkoop was. Natuurlijk werd ook in de Vlaamse steden laken van Engelse wol gemaakt maar deze was iets hoger geprijsd. Er was dan ook grote vraag naar dit Leidse laken, met name in de verschillende vorstendommen van de Nederlanden en in de Duitse gebieden. Na 1500 werden het Iberisch Schiereiland en Frankrijk ook belangrijke afzetmarkten. Rond 1520 bereikte de lakenproductie haar top met ongeveer 26.000 stuks. Daarna zette door de veranderde smaak en de toenemende concurrentie van het Engelse laken het verval van de Leidse lakenindustrie in. De bierproductie voldeed bij lange na niet om de dorst in de Leidse kelen te lessen. Zo waren er rond 1500 in Leiden maar twintig brouwerijen terwijl dat er in Delft vijf keer zoveel waren.

De stad kende in de late Middeleeuwen zo'n 35 gilden verdeeld over de textielindustrie (ververs, wevers, vollers, scheerders, snijders), de traditionele ambachten (zoals timmerlieden, metselaars, schilders, smeden, scheepmakers en goudsmeden) en de levensmiddelenbranche (bakkers, slaggers, brouwers, molenaars). Bij het schildersgilde, gewijd aan de heilige Lucas, was rond 1480 een twintigtal schilders aangesloten.

Buiten de stad werden klei en turf gewonnen, twee grondstoffen die essentieel waren voor de bloeiende baksteenindustrie rond de stad. Zo waren er in Leidens nabije omgeving rond 1500 zo'n vier steenovens gevestigd en in de eerste helft van de zestiende eeuw zou daar nog een vijftal ovens bijkomen. Het succes van deze industrietak was behalve aan de

nabijheid van grondstoffen te danken aan de centrale plaats van Leiden in het netwerk van waterwegen, waardoor de steen gemakkelijk vervoerd kon worden. Dit leidde tot een grote afzetmarkt buiten Leiden. Zo werd een deel van de Haarlemse Sint-Bavokerk in de jaren twintig van de vijftiende eeuw gebouwd met Leidse stenen en werd ook de nieuwe stadsmuur van Amsterdam in de jaren tachtig van de vijftiende eeuw grotendeels met baksteen uit Leiden gemetseld.⁴

Leiden bestond uit drie parochies. De oudste was die van Sint Pieter, gelegen ten zuiden van de Rijn. Hier was de kapel die hoorde bij het grafelijk hof uitgegroeid tot parochiekerk. Na de stadsuitbreiding van 1355 kwamen de parochies van Sint Pancras en Onze Lieve Vrouwe ook binnen de grenzen van de stad te liggen. De Sint-Pancraskerk was een kapittelkerk waaraan 25 kanunniken verbonden waren. Tussen de kerken van Sint Pieter en Sint Pancras, waar rond 1500 ongeveer 5000 personen ter kerke gingen, bestond een levendige competitie. Beide kerken werden voortdurend vergroot en voorzien van torens. De toren van de Sint-Pieterskerk stortte in 1512 na een zware maartstorm in en is nooit meer herbouwd. Het oudste Leidse klooster was dat van de Duitse Orde, gesticht in 1268 in de nabijheid van de Pieterskerk op grond die door graaf Floris V ter beschikking was gesteld. Pas veel later volgde een golf van kloosterstichtingen: tussen 1368 en 1483 ontstonden er zeker 21 nieuwe vrouwengemeenschappen. Ze behoorden vrijwel allemaal tot de tweede religieuze vrouwenbeweging, die ofwel in een informeel verband samenwoonden, zoals in een begijnhuis, ofwel een bepaalde kloosterregel volgden. Zo behoorden acht kloosters tot de Derde Orde van Sint Franciscus en volgden nog eens zeven andere kloosters de regel van Augustinus. Een belangrijke rol was rond 1400 weggelegd voor Dammas Dirksz, pastoor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk, die een stimulerende rol speelde bij diverse stichtingen in zijn parochie, waaronder het Sint-Margaretaklooster.⁵ Maar ook Leidse notabelen waren geraakt door het nieuwe religieuze elan. Zo stichtte Boudijn van Zwieten, die belangrijke financiële ambten voor de graaf van Holland vervulde, in 1428 het regularissenklooster Mariënpoel, even buiten Leiden. In de kapel van het klooster werd na zijn dood in 1454 een memorietafel van het geslacht Van Zwieten opgehangen. Boudijns dochter Catharina van Zwieten was maar liefst 36 jaar lang priorin van het klooster.⁶ De rector van Mariënpoel, Jacob Martensz Schout, zou aan het begin van de zestiende eeuw als een belangrijke opdrachtgever voor Cornelis Engelbrechtsz optreden (zie p. **).

MD

¹ Dit stuk is, tenzij anders aangegeven, gebaseerd op het eerste deel van de nieuwe Leidse stadsgeschiedenis: Marsilje 2002.

² De Boer 1991, pp. 34-39.

³ Van Gent & Janse 2001, pp. 14-16, 51-52, 60-65.

⁴ Van Oosten 2006.

⁵ Van Luijk, pp. 29-46.

⁶ Van Kan 1984, pp. 49-96.